УДК 808. 3 - 54

НУЛЬСУФІКСАЛЬНІ НАЙМЕНУВАННЯ ОПРЕДМЕЧЕНОЇ ДІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕХНІЧНОЇ ЛЕКСИКИ)

Логвиненко Г.М., студент

Запорізький державний університет

У статті крізь призму лексико-словотвірних типів здійснено дериватологічний аналіз нульсуфіксальних віддієслівних дериватів зі значенням опредмеченої дії (на матеріалі технічної лексики).

Ключові слова: деривати, девербативи, лексико-словотвірний тип, словотвірна модель.

ЛогвиненкоГ.Н. НУЛЬСУФФИКСАЛЬНЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ ОПРЕДМЕЧЕННОГО ДЕЙСТВИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ) / Запорожский государственный университет, Украина

В статье посредством лексико-словообразовательных типов произведен деривационный анализ нульсуффиксальных отглагольных производных с предметным значением действия (на материале технической лексики).

Ключевые слова: дериваты, девербативы, лексико-словообразовательный тип, словообразовательная модель.

LogvynenkoG.M. NAUGHTSUFFIXAL DERIVATIVES WITH SUBJECTIVE MEANING ACTION (BASED ON TECHNICAL LEXICON) / Zaporizhzhya state university, Ukraine.

The article represents derivative analysis of deverbative nouns with naught suffix (based on technical lexicon). This research paper in detail characterize lexical-derivative types (they consist of discovtring naughtsuffixal derivative with subjective meaning action).

Key words: derivative, deverbative, lexical-derivative type, derivative model.

Довгий час опис афіксальної словотвірної системи української мови не був цілісним, адже поза увагою дослідників залишався такий спосіб словоторення як нульсуфіксація: нульсуфіксальні деривати не бралися до уваги при деривацийному аналізі (такі іменники вважалися непохідними). Поняття нульового суфікса було остаточно сформоване лише у 80-х – 90-х роках XX ст. [1; 2; 3; 4]. Тому нульсуфіксація є однією з найменш досліджених у системі словотворення сучасної української мови, зокрема не виявлений кількісний склад нульсуфіксальних дериватів, не досліджена лексико-словотвірна семантика похідних із нульовим суфіксом.

Тим часом нульсуфіксація є одним із найбільш продуктивних способів афіксального словотворення. Зокрема в технічній лексиці міститься великий масив нульсуфіксальних дериватів із загальним словотвірним значенням опредмеченої дії. Такі іменники мають так звані первинні значення, на основі яких можуть розвиватися вторинні – нульсуфіксальні деривати з конкретним значенням. Опредмечені найменування дії в українській технічній лексиці представлені значною кількістю лексико-словотвірних типів.

1.Назви опредмеченої незакінченої тривалої дії, яка має переважно абстрактний характер.

1.1 Іменники чоловічого роду, утворені від безпрефіксних дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–а-, -ну-, -ува-,** наприклад: *контроль* (*контроль якості палива, води*) (СТД, 9) <*контролювати*; *рух* (*рух електронів у магнітному полі*) (СТД, 53); *біг* (РУТС, 23) <*бігати*; *друк* (РУТС, 360) <*друкувати*; *ремонт* (РУТС, 468) <*ремонтувати*.

1.2 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням дієслівних суфіксів **–а-, -и-, -ува-**: *нагляд* (*нагляд технічний; нагляд котельний*) (СТГ, 136); *вплив* (*атмосферний вплив*) (СТГ, 28) “дія, яку певна особа чи предмет виявляє стосовно іншої особи чи предмета” < *впливати*; *прокоп* (РУТС, 423) < *прокопувати*; *рознос* (*рознос стиків; рознос турбіни*) (РУТС, 448); *напуск* (*напуск повітря, пари*) (ЗТС, 75) < *напускати*; *полив* (*полив багатошаровий, вологозарядковий*) (ЗТС, 96).

1.3 Іменники жіночого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфікса **–а-, -и-:** *прив’язь* (*прив’язь провода*) (РУТС, 418) < *прив’язати*; *перев’язь* (*перев’язь арматури, швів*) (РУТС, 344) < *перев’язати*; *витрата* (*витрата потужності*) (РУТС, 160) < *витратити*; *зміна* (*зміна технічного стану об’єкта*) (СТГ, 77) “дія, при якій замість одного предмета, явища, особи виступає інший предмет, явище, особа” < *змінити* та ін.

1.4 Іменники жіночого роду, утворені від непрефіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–и-, -ува-:** *теча* (пор. рос. *течь* < **tekti*) (*теча в кормі судна*) (РУТС, 560); *їзда* (ЗТС, 41) < *їздити*; *гра* (*гра колес, ресор*) (СТГ, 76) < *грати*; *праця* (*праця автоматична*) (РУТС, 437) < *працювати*.

1.5 Іменники жіночого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–и-, -ува-, -а-:** *затрата* (*затрата енергії,палива*) (СТГ, 72) <*затратити*; *злива* (*злива космічних частинок*) (РУТС, 214); *витрата* (*витрата потужності*) (ЗТС, 98) < *витратити*; *допомога* (*технічна допомога*) (ЗТС, 96) < *допомогти.*

1.6 Множинні іменники, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульова суфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–а-, -ува-:** *вимоги* (*технічні вимоги до конструкції*) (СТД, 54) <*вимагати*; *розшуки* (РУТС, 386) “шукання корисних копалин” <*розшукувати*; *розкопи* (РУТС, 453) “роботи, спрямовані на пошуки і добування чого-небудь захованого під землею, снігом, руїнами і т.д.” <*розкопувати*.

1.7 Множинні іменники, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфікса **–и-:** *втрати* (*втрати магнітні, втрати гідравлічні*) (Козак, 44) <*втратити*; *витрати* (*витрати енергетичні*) (СТГ, 209); *завади* (*шумові завади*) (СТД, 61) <*завадити.*

2.Назви одиничного акту дії.

2.1 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–а-, -и-.** Наприклад: *зсув* (*зсув фаз*) (СТГ, 223) “порушення симетричного розташування суміжних деталей, дотичних поверхонь і т. д.” <*зсувати*; *викид* (*викид газу, полум’я*) (РУТС, 78) <*викидати*; *доклад* (*доклад матеріалу*) (РУТС, 116) <*докладати*; *піднос* (РУТС, 379) <*підносити*; *випуск* (*випуск газів*) (РУТС, 75); *підріз* (РУТС, 381) <*підрізати*; *переворот* (*на крило* – авіац.) (РУТС, 343) <*перевертати*; *схід* (*схід з рейок*) (РУТС, 547) <*сходити*.

2.2 Деривати чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульова суфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–а-, -и-, -ну-:** *виклик* (*виклик фонічний, дзвінковий*) (РУТС, 70) <*ви́кликати*; *підпал* (РУТС, 376) <*підпалити*; *вихлоп* (РУТС, 80) “вихід відпрацьованих газів через випускну трубу у двигунах внутрішнього згорання при кожному рухові поршня у циліндрі” <*вихлопнути*; *струс* (РУТС, 64) “різкий коливальний рух, поштовх” <*струсити*; *спин* (*спин виробництва*) (СТД, 9) <*спинити*; *перескок* (РУТС, 354) <*перескочити*; *удар* (*акустичний удар*) (Козак, 168) “різкий сильний поштовх, що утворюється внаслідок короткочасного зіткнення рухомого тіла з яким-небудь іншим тілом”.

3.Назви повторної дії.

3.1 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–а-, -ува-:** *досів* (сільськогосподарський термін) (РУТС, 119) <*досівати*; *пересів* (РУТС, 353) <*пересівати*; *перекрій* (*перекрій тканини*) (РУТС, 349) <*перекроювати*.

3.2 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульова суфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–и-, -а-, -ува-.** Наприклад: *перезаряд* (*перезаряд акумулятора*) (РУТС, 346) <*перезарядити*; *перезапис* (*перезапис звука*) (РУТС, 346); *передрук* (РУТС, 352) <*передрукувати*; *досіл* (РУТС, 119) <*досолити*; *перерозподіл* (*перерозподіл енергії, потенціалу*) (РУТС, 353) <*перерозподілити.*

4.Опредмечені назви початку дії.

Ця група складається з іменників чоловічого роду, утворених від префіксованих дієслів недоконаного виду способом нульсуфіксації, що супроводжується усіченням суфіксів **–а-, -и-, -ува-.** Наприклад: *запуск* (*запуск двигуна*) (СТГ, 70) <*запускати*; *закип* (РУТС, 62) <*закипати*; *почин* (*почин новаторів виробництва*) (РУТС, 40) <*починати*; *відхід* (*поїзда*) (РУТС, 316) <*відходити*; *розпал* (*печей*) (СТГ, 209) <*розпалювати*; *відліт* (*літака*) (РУТС, 321); *відчал* (*судна* – морськ.) (РУТС, 329) <*відчалювати*; *розгін* (*автомобіля*) (РУТС, 441).

5.Назви опредмеченої дії, яка виконана не до кінця. Це значення передається за допомогою префікса *недо-*.

5.1 Іменники, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням дієслівного суфікса **–а-**: *недокис* (РУТС, 273) <*недокисати*; *недолив* (РУТС, 273) <*недоливати*; *недогрів* (РУТС, 273) <*недогрівати*; *недоріз* (*недоріз труби*) (СТГ, 141) <*недорізати*.

5.2 Деривати, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–и-, -а-, -і-, -о-, -ува-.** Наприклад: *недобіл* (термін вживається у цукровій промисловості) (РУТС, 273) <*недобілити*; *недобір* (РУТС, 273) <*недобрати*; *недовипуск* (РУТС, 273) <*недовипускати*; *недоліт* (РУТС, 273) <*недолетіти*; *недомел* (РУТС, 273) <*недомолоти*; *недогарт*

(РУТС, 276) <*недогартувати*. Нульсуфіксація супроводжується також чергуванням голосних в коренях слів.

6.Найменування дії з небажаними наслідками. Значення небажаності передається за допомогою префікса *пере-*.

6.1 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфікса **–а-**: *перегин* (*перегин склепіння, покрівлі*) (РУТС, 344) <*перегинати*; *перегрів* (*перегрів пари*) (РУТС, 344) <*перегрівати*; *пережим* (*пережим пласта* – у металообробній промисловості) (РУТС, 346) <*пережимати*; *перетиск* (*перетиск верхній, нижній* – у поліграфічній промисловості) (СТГ, 168) <*перетискати*.

6.2 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульова суфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–и-, -і-, -ува-:** *перепал* (*перепал вапна*) (СТГ, 168) <*перепалити*; *пересіл* (РУТС, 354) <*пересолити*; *пережар* (*виробів* – у металургійній промисловості) (РУТС, 346) <*пережарити*; *перегар* (ЗТС, 89) <*перегоріти*; *непрогар* (*непрогар палива*) (СТГ, 142) <*непрогоріти*; *перегарт* (СТГ, 168) <*перегартувати*.

7.Назви виробничих технологічних процесів.

7.1 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **–а-, -ува-.** Наприклад: *нагрів* (*нагрів високочастотний*) (Козак, 164) <*нагрівати*; *вигріб* (СТГ, 34) "вигрібання із топки, печі чогось" <*вигрібати*; *висів* (РУТС, 76) <*висівати*; *прочіс* (РУТС, 432) <*прочісувати*; *розпар* (*розпар металу*) (РУТС, 454) <*розпарювати*; *випал* (*випал руди, вапна*) (СТГ, 145) <*випалювати*; *просів* (*просів пилу*) (СТГ, 197) <*просівати*.

7.2 Деривати чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіків **–и-, -ну-, -а-:** *відпал* (*відпал ковкого чавуну*) (СТГ, 156) <*відпалити*; *обсмол* (СТГ, 153) <*обсмолити*; *вибіл* (*вибіл чавуну*) (СТГ, 154) <*вибілити*; *набір* (СТГ, 134) <*набрати*; *протіс* (РУТС, 429) <*протесати*; *відбір* (ЗТС, 85) <*відібрати*; *розплав* (*шлаку*) (СТГ, 207) <*розплавити*; *випар* (*води з баків*) (СТГ, 35) <*випарити*; *відвал* (*шлаку*) (ЗТС, 85) <*відвалити*.

7.3 Іменники жіночого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням дієслівного суфікса **–и-,** та усіченням голосного **–а** в дієслівному суфіксі **–ува-:** *заміна* (*заміна мастила*) (СТГ, 69) <*замінити*; *оборона* (РУТС, 293) <*оборонити*; *побудова* (*побудова моделей*) (СТД, 38) <*побудувати*; *перебудова* (будівнич.) (СТГ, 170) <*перебудувати*.

Базовим лексичним значенням дієслів є дія як така. У процесі творення віддієслівних іменників це значення (через специфічність лексичних та граматичних категорій іменника) реалізується як опредмечена дія. Це зумовило також велику кількість різновидів назв опредмеченої дії. Серед обстежених назв не виявлено дериватів середнього роду. Найпродуктивнішим є девербативне нульсуфіксальне словотворення іменників чоловічого роду. Найбільш чисельний лексико-словотвірний тип – це назви опредмеченої незакінченої тривалої дії, до його складу входять віддієслівні похідні чоловічого та жіночого роду, а також множинні іменники з нульовим суфіксом. Із загальної кількості обстежених лексем (322 слова на позначення опредмеченої дії) більше 130 належать саме до цього лексико-словотвірного типу.

Деривати на позначення опредмеченої дії творяться за кількома моделями:

1. "ДО + ∅" (дієслівна основа + нульовий суфікс та нульова флексія) – іменники чоловічого роду.
2. "ДО + '∅" (пом'якшена дієслівна основа + нульовий суфікс та нульове закінчення) – іменники жіночого роду.
3. "ДО + ∅а" (дієслівна основа + нульовий суфікс та закінчення -а) – іменники жіночого роду.
4. "ДО + ∅и" (дієслівна основа + нульовий суфікс та флексія –и) – множинні іменники.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусенко П.І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду). – К.: КДПІ, 1993. – 216с.
2. Горпинич В.О. Словотворення і словотвір сучасної української мови : Навчальний посібник (текст лекцій) . – К.: КДПІ, 1995. – 68с.
3. Клименко Н.Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови. – К.: Наукова думка, 1977. – 189с.
4. Третевич Л.М. Нулевая суффиксация имён существительных в современном украинском языке: Автореферат дис. … канд. филол. наук . – Ужгород, 1980 . – 25с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

РУТС	Російсько-український технічний словник. – К., 1961. – 648с.
СТД	Пономарьов О.С., Паламар Л.М. Російсько-український тлумачний словник з технічної діагностики. – К.: Либідь, 1996. – 104с.
ЗТС	Російсько-український загальнотехнічний словник / Мацько Л.І., Трегуб І.Г., Христенок В.Ф., Христенок І.В. – К.: Вища школа, 1994. – 173с.
Козак	Козак Л.В. Словник-довідник з електротехніки, автоматики, промислової електроніки і метрології . – Кривий Ріг: ВАТ Кривбасавтоматика, 1997. – 280с.
СТГ	Російсько-український словник з теплотехніки та газотехніки / Відп. ред. Швець І. – К.: АНУРСР, 1962. – 308с.